

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Ondřej Sobotka

Šuani v románovém díle Victora Huga

The Chouans in Victor Hugo's novels

Poděkování

Rád bych poděkoval doc. PhDr. Aleši Pohorskému, CSc. za vstřícnost, ochotu a cenné rady, které mi byly velmi nápomocné při zpracování této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 28. července 2016

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt

Cílem této práce je rozbor zobrazení šuanů a válek ve Vendée v románovém díle Victora Huga. Zaměřili jsme se na román *Devadesát tři*. Na základě současného historického poznání daného období jsme provedli srovnání s jeho zpracováním v Hugově románu. Poté jsme se soustředili na význam, který Victor Hugo přisuzuje šuanům v rámci svých politických postojů.

Nejprve jsme v krátkosti popsali okolnosti vzniku románu *Devadesát tři* a zasadili jej do kontextu autorova života. Následně jsme stručně nastínili charakter vendéeského povstání. Poté jsme srovnali Hugovo vyličení bojů ve Vendée s jejich možnými historickými předobrazy.

V následující části práce jsme provedli rozbor hlavních postav zobrazujících šuany. Analyzovali jsme význam vendéeského povstání, zastoupeného postavou Lantenaka, z hlediska Hugova politického přesvědčení. Došli jsme k závěru, že v Hugově pojetí nejsou šuani vnímáni výhradně z historicko-politického hlediska. Jsou zobrazeni jako nedílná vývojová součást historie lidstva a nepředstavují proto pouze obhájce feudálního zřízení. Klíčovou roli hraje Lantenakova schopnost pominout historicko-politické okolnosti vlastní existence. Victor Hugo tak zahrnuje šuany i republikány do své vize budoucího společenského smíru.

Abstract

The aim of this thesis is to analyze the depiction of Chouans and the Vendée wars in Victor Hugo's novels. We concentrated on his novel *Quatrevingt-Treize*. On the basis of current historical knowledge, we made a comparison of the version given in Hugo's novel. Then we focused on the significance attributed to Chouans by Hugo with reference to his political views.

In the first place, we described in short the circumstances of the creation of *Quatrevingt-Treize* and its place in the context of the author's life. Then we outlined the character of the Vendée rebellion. Afterwards we compared Hugo's version of combats in Vendée region with its possible historic inspirations.

In the second part of this thesis, we analysed the principal Chouan characters. We examined the significance of the Vendée rebellion represented by Lantenac's character in light of Hugo's political beliefs. We came to conclusion that in Hugo's approach they are not seen uniquely from a historico-political point of view. They are depicted as an integral part of the historical evolution of mankind and therefore are not mere defendants of feudal order. The key element is Lantenac's capacity to neglect the historical and political conditions of his own existence. Victor Hugo thus includes Chouans in his vision of future social conciliation.

Klíčová slova: Francouzská historie, francouzská literatura, 19. století, Victor Hugo, válka ve Vendée

Key words: French history, French literature, 19th century, Victor Hugo, Vendée wars

Obsah:

1. Úvod	7
2. Victor Hugo v 70. letech 19. století	8
2.1. Zamýšlená trilogie	8
2.2. Politický profil Victora Huga	9
2.3. Prusko-francouzská válka a Komuna	9
2.4. Odchod z politického života	10
3. Vendéeské války	12
3.1. Geografické vymezení	12
3.2. Historické rozdělení vendéského povstání	13
3.3. Pekelné kolony	14
3.4. Bitva v Dol-de-Bretagne	14
4. Šuani	16
4.1. Kdo přesně je šuan?	16
4.2. Imânus a Halmalo	17
4.3. Prince de Bretagne	20
5. Reflexe	22
5.1. Lantenakova oběť	22
5.2. Politická deziluze	24
5.3. Bůh, Příroda, Morálka	25
5.4. Historická kontinuita	27
6. Šuani : Pojetí dějin	30
7. Poznámky	31
8. Seznam použité literatury	35

1. Úvod

Tématem této práce je zobrazení šuanů a odraz válek ve Vendée v dobách Francouzské revoluce v románovém díle Victora Huga. Tento autor, jehož oba rodiče byli svědky vendéského povstání, matka na straně royalistů, otec na straně republikánů, tomuto tématu věnuje svůj vůbec poslední román nazvaný *Devadesát tři*. Soustředíme se proto na postavy šuanů a na vyličení vendéského povstání v tomto díle. Za svůj cíl si tato práce klade rozbor Hugových politických názorů ve vztahu k uvedeným událostem.

První část práce je věnována okolnostem vzniku románu *Devadesát tři* z hlediska literárně historického. Dílo zasadíme do kontextu autorova života. Soustředíme se na genezi románu, na Hugovu činnost v období prusko-francouzské války a během povstání pařížské Komuny. V následující části stručně popíšeme charakter vendéského povstání v letech 1793 až 1794 s ohledem na děj daného Hugova díla.

Následujících kapitoly věnujeme konkrétním postavám šuanů v románu *Devadesát tři*. Na základě románového textu analyzujeme jejich hlavní rysy. Jedná se především o postavy Halmala, Imâna a Lantenaka.

V závěrečné části této práce se pokusíme začlenit šuany do Hugovy historicko-politické vize. Zohledníme jeho náboženské přesvědčení, na kterém se jeho politické názory zakládají, a dějinné události těsně předcházející vzniku románu. Svoji pozornost zaměříme na význam vendéského povstání v rámci Hugova pojetí dějin.

2. Victor Hugo v 70. letech 19. století

Ve francouzském prostředí je Victor Hugo vnímán nejen jako významný autor poesie, prózy a dramatu, ale také jako významná politická osobnost devatenáctého století. V průběhu svého života se postupně stal jedním z předních francouzských demokratických politiků. Jako odpůrce Ludvíka Bonaparta byl nucen uchýlit se do exilu po státním převratu roku 1851. Právě během let strávených v exilu na normanských ostrovech, vznikla myšlenka románové trilogie, jejíž součástí měl být rovněž román *Devadesát tři*.

2.1. Zamýšlená trilogie

Hugovým záměrem bylo vytvoření románové série tří samostatných děl, která by byla spolu souvisela pouze historicky. Jak uvádí Hugo v předmluvě k *Muži, který se směje*, jednotlivě měla být tato díla nazvána: Monarchie – Aristokracie – Devadesát tři.¹ Z poznámek shromážděných autorem stanovuje Gustave Simon začátek pracovních příprav přibližně do roku 1863. První díl trilogie, Monarchie, vyšel roku 1869 pod názvem *Muž který se směje*. Victor Hugo sám vykládá svůj záměr v předmluvě: „*Le vrai titre de ce livre serait l'Aristocratie. Un autre livre, qui suivra, pourra être intitulé la Monarchie. Et ces deux livres, s'il est donné à l'auteur d'achever ce travail, en précéderont et en amèneront un autre qui sera intitulé Quatrevingt-treize.*“²

Druhý díl trilogie Victor Hugo nikdy nevydal. Začal pouze s přípravnými pracemi: sběrem faktů, náčrty dialogů a postav.³ Děj druhého dílu měl být zasazen do období předcházejícího Francouzské revoluci, tedy do osmnáctého století. Jeho název měl znít Monarchie. Z písemností, nalezených v Hauteville House na ostrově Guernsey po Hugově smrti, vyplývá, že jednou z postav zamýšleného druhého dílu měl být i jistý vévoda de la Régence. Gustave Simon uvádí, že jeho jméno je v Hugových poznámkách dodatečně změněno na Lantenac.⁴ Na tomto místě je vhodné poznamenat, že vévoda de la Régence má s Lantenakem společného jen velmi málo, snad jen svůj urozený původ a věk. Lantenac, tak jak jej známe z románu *Devadesát tři*, se vyznačuje přísností a rozhodností, zatímco jeho předchůdce je postava značně odlišná, vyznačující se voltairiánským duchem a cynismem.⁵

Třetí díl měl pojednávat o Francouzské revoluci, přičemž rok 1793 Victor Hugo vnímal odedávna jako významný politicko-historický mezník: „[...] *la Révolution française est le plus grand événement depuis la venue du Christ.*“⁶ Z původních tří zamýšlených děl byla tedy publikována jen dvě: první a závěrečné. Druhý díl, Aristokracie, chybí. Tato skutečnost opodstatňuje otázku, proč Victor Hugo přikročil rovnou k práci na závěrečném díle a proč tak

učinil až v letech 1873 až 1874. Odpověď lze patrně najít při bližším pohledu na autorův život v období mezi vydáním zmíněných děl.

2.2. Politický profil Victora Huga

Politické smýšlení Victora Huga prošlo během jeho života zásadním vývojem. Během svého mládí patřil Hugo mezi stoupence Bourbonů. Jeho legitimismus ovšem netrval déle než do dvacátých let devatenáctého století. Od té doby se postupně stále více přikláněl k demokratickým názorům, a ty zastával až do své smrti v roce 1885. Roku 1845 byl jmenován *pairem* a za Druhé republiky byl zvolen poslancem ústavodárného a následně zákonodárného shromáždění. Vzestup Ludvíka Bonaparta, pozdějšího císaře Napoleona III., sehrál v Hugově životě významnou úlohu. Victor Hugo sice jako poslanec podpořil jeho kandidaturu, ale později vystupoval proti prezidentovi Bonapartovi, a když Ludvík Bonaparte úspěšně provedl státní převrat a stal se císařem, byl Hugo nucen opustit Francii a uchýlit se do exilu na Normanských ostrovech. Pokud nemohl přímo zasahovat do domácího politického dění, nepřestal se k němu alespoň vyjadřovat. V průběhu let 1851 až 1870 se proto věnoval především vlastní umělecké tvorbě. V této době také vzniká a vychází *Muž, který se směje*. Victor Hugo rovněž shromažďuje, jak jsme již uvedli, materiál pro pokračování své románové trilogie. Avšak přes veškeré snahy svého nakladatele Alberta Lacroixe na jejím dokončení dále nepracuje:

„Vous me demandez une réponse définitive, mais cette réponse ne peut être qu'un ajournement pour vous comme pour tous les autres éditeurs qui veulent bien me faire des offres. Et voici pourquoi: - Je suis au seuil d'un très grand ouvrage à faire. J'hésite devant l'immensité, qui en même temps m'attire. C'est 93.“⁷

Zdá se, že tento svůj záměr staví stranou. Místo toho pracuje na *Bídnicích, Dělnicích moře, Muži, který se směje*, na básnické sbírce *Písně ulic a lesů* a na dalších dílech. A současně čelí těžkostem života ve vyhnanství.

2.3. Prusko-francouzská válka a Komuna

Prusko-francouzská válka v letech 1870 až 1871 znamenala pro Victora Huga konec jeho pobytu za hranicemi Francie. Jako francouzský vlastenec prožíval těžce porážku Francie. Prusko považoval za ztělesnění feudálního principu. Cestu zpět do vlasti nevykonal přímo. Nejprve odcestoval ke svému synovi do Belgie a zde vyčkával další vývoj. Sandy Petrey

se domnívá, že očekával nabídku některé z významných ústavních funkcí, snad se mělo jednat dokonce o prezidentský úřad.⁸ Nicméně k ničemu podobnému nedošlo. Vzhledem k jeho dlouholeté nepřítomnosti a zejména vzhledem k jeho nepřítomnosti během událostí spojených s koncem války a pádem Druhého císařství je pochopitelné, že Hugo navzdory svým předchozím zásluhám zůstal stranou hlavních postav podílejících se na vzniku francouzské Třetí republiky. Byl však ještě ve své nepřítomnosti jmenován do prozatimního parlamentu, který zasedal v Bordeaux. Ať už byly jeho ambice jakékoli, parlamentní křeslo přijal.

Na tomto místě je vhodné zmínit události, které souvisejí s pařížskou Komunou a které měly pro Victora Huga značný význam. Tato dějinná epizoda se odehrála současně s výše zmíněnými historickými změnami, v období mezi březnem a květnem 1871. Uveďme pouze, že se jednalo o povstání motivované z podstatné části radikálními socialistickými myšlenkami. Zvláště je na místě upozornit na vztah Komuny k francouzské Revoluci roku 1793, jejíž étos Komuna do značné míry převzala. Victor Hugo měl osobně blízko pokud ne názorově, tak alespoň osobně ke značnému počtu představitelů Komuny.⁹ Navzdory možnému souznění s názorovými východisky radikálů se Hugo ke komunardům osobně nepřidal. Zejména zásadně nesouhlasil s žádnými z násilností, kterých se dopouštěli. Nicméně po porážce pařížského povstání nabídl jeho účastníkům azyl ve svém domě v Belgii. Smrt jeho přátel z řad Komuny, kteří skončili na popravišti, ale na něm nemohla nezanechat vážný dopad.

2.4. Odchod z politického života

Poté co byla Komuna poražena, nabídl Hugo útočiště jejím účastníkům ve svém domě v Bruselu, kde tou dobou stále přebýval. Žádný z nich jej však nevyužil především proto, že byli stíháni policií jak ve Francii tak v Belgii. Jednalo se tak v podstatě o gesto, které přesto mělo hmatatelné důsledky. Hugův dům se stal terčem útoku Bruselanů, kteří vytloukli kameny okna a málem jimi také zranili Hugovu vnučku, tehdy ještě malé dítě. Sám Hugo byl poté z Belgie vypovězen. Následně neúspěšně kandidoval do parlamentu a v této době rovněž vystoupil na obranu těch komunardů, kteří nebyli doposud popraveni, ale postupně zadrženi a uvězněni. Ani toto snažení nepřineslo výsledky. Většina z nich omilostněna nebyla.

Působení v prozatimním parlamentu v Bordeaux nebylo pro Victora Huga šťastným obdobím. Nejenže vyžadovalo valnou část jeho času a sil, ale také bylo provázeno dalšími obtížemi. Victor Hugo stanul v čele liberální frakce. Sandy Petrey shrnuje situaci následovně: „[...] *Hugo and his fellow republicans were brutally outnumbered by provincial conservatives. The left was*

not only a minority in the Assembly but was itself hopelessly divided, a situation that led Hugo quickly to resign his position as the president of the left caucus.“¹⁰ Toto uskupení poslanců v parlamentu v Bordeaux bylo ovšem nejednotné a sužované vnitřními rozpory. Victor Hugo si toho byl dobře vědom, nedokázal však vytvořit jednotnější uskupení a sám se cítil izolován.

Politické neúspěchy ve spojení s přibývajícím věkem přivedly Victora Huga v roce 1871 k rezignaci. Nadále se rozhodl věnovat se výhradně literární tvorbě. Odchází ke svému synovi do Belgie, kde píše básnickou sbírku *Strašný rok*, která pojednává mimo jiné i o událostech pařížského povstání. Do doby těsně po jeho odchodu z veřejného politického života spadá vznik románu *Devadesát tři*. Hugo patrně opouští myšlenku trilogie a během půl roku sepisuje dílo nesoucí název původně zamýšleného třetího dílu. Jedná se bezpochyby o díl klíčový.

Z Hugových poznámek lze jasně vyvodit význam historických událostí pro autorův tvůrčí záměr. „*Dix-neuf dossiers de notes ont été constitués par Victor Hugo avant d’écrire son roman [...]*“¹¹ *Devadesát tři* bylo zamýšleno jako román interpretující dějinné události. Vzhledem k závažnosti událostí předcházejících vzniku románu a vzhledem k autorovu vztahu k nim se lze domnívat, že nebyly bez vlivu na tvůrčí proces. Proto se nyní zaměříme na historické události, které se staly inspirací a předmětem vyprávění v románu *Devadesát tři*.

3. Vendéské války

Děj románu *Devadesát tři* se odehrává v průběhu vendéského povstání.¹² Historická inspirace hraje v celém díle Victora Huga klíčovou úlohu a stejně tak tomu je i v případě tohoto románu. Victor Hugo shromáždil v průběhu své tvorby rozsáhlé poznámky týkající se období Vendéských válek. Ve výsledné podobě románu lze postřehnout jak prvky shodující se současným stavem poznání historie povstání, tak prvky, které se od něho liší.

Vendéské povstání bylo největším povstáním proti revolučnímu zřízení ve Francii. Nepokoje vyvolané především vyhlášením odvodů postupně přerostly v boj za návrat monarchie. Účastníky povstání byli především sedláci z kraje Vendée. Nechyběli však mezi nimi také obyvatelé měst, zejména řemeslníci.¹³ Za své vůdce si povstalci obvykle sami volili místní šlechtice, kterým nakonec nezbylo než se k povstání přidat.

Povstání se zúčastnili rovněž takzvaní šuani.¹⁴ Původně hanlivý výraz nejasného původu¹⁵ označuje část obyvatel Horní Bretaně. Mezi charakteristické rysy šuanů patří spojitost s pašeráctvím a drobnou kriminalitou. Jejich účast na povstání, a potažmo povstání jako takové, bývá označována také zvláštním termínem „*chouannerie*“. V průběhu nepokojů se šuani připojili k povstalcům z kraje Vendée, a povstání se tak částečně rozšířilo do vnitrozemské části Bretaně, přičemž skupiny šuanů bojovaly po boku ostatních povstalců.

3.1. Geografické vymezení

V textu románu se vyskytuje množství toponym. Z těchto informací lze vyvodit, že děj se odehrává v oblasti přibližně vymezené městy Saint-Malo na severozápadě, Domfort na severovýchodě a Laval na jihu. Úplný začátek děje se odehrává v blízkosti Lavalu, kde vojsko prohledává jeden z lesů a objevuje zde Michelle Flécharovou. Druhým důležitým místem na začátku románu je zátoka Saint-Michel, kde se společně vyloďuje Halmalo a Lantenac a odkud se vydávají každý na svou cestu: „*Il s'engagea dans la baie de Saint-Michel, ce qui était hardi à cause du voisinage de Cancale, lieu d'ancrage de la croisière.*“ (s. 94-95)¹⁶ Později se hlavní postavy, Cimourdain, Gauvain i Lantenac, setkávají v bitvě v ulicích Dol-de-Bretagne. Závěr románu se odehrává v osamělé pevnosti zvané Tourgue, která se má údajně nacházet v blízkosti Parigné, tedy nedaleko Fougères: „*En effet, la Tourgue est voisine de Parigné.*“ (s. 99) Zeměpisné umístění děje má především význam pro jeho bližší časové vymezení v souvislosti s průběhem vendéského povstání. Nejdůležitější skutečností je, že děj se odehrává výhradně na sever od řeky Loiry.

3.2. Historické rozdělení vendéeského povstání

Historii vendéeského povstání lze rozdělit v závislosti na jeho vývoji. Nejšířeji bývá povstání vymezeno lety 1793 a 1796.¹⁷ Ke krátkodobému obnovení násilností došlo ještě v letech 1799 až 1800. V tomto případě se však jednalo pouze o drobné místní nepokoje bez většího významu.¹⁸

První etapa povstání se odehrála v roce 1793 a začala v kraji Vendée, který se nachází na pobřeží na jih od ústí Loiry. Povstání zprvu vyvolané především odporem k vojenským odvodům a zavedením civilní ústavy kněží a s ní spojenými administrativními změnami záhy nabylo na síle a získalo podobu masového hnutí. Vzhledem k mimořádně silným vazbám jeho účastníků na rodný kraj,¹⁹ povstání nikdy neopustilo relativně omezené území. Povstalci obvykle vyšli do boje a záhy se vraceli do svých domovů za prací na svých pozemcích. Navíc povstalci nikdy nedokázali vytvořit ani jednotný útvar ani společnou strategii a jednotlivé skupiny čítající často tisíce mužů operovaly nezávisle na sobě.

Úsilí povstalců se soustředilo především na ovládnutí opěrných bodů, kterými byla větší města. Přitom města obvykle nedlouho po jejich dobytí zase opouštěli. Nevznikaly tedy žádné trvalé opěrné body. Význam měst spočíval především v zásobách potravin a výzbroje, které se v nich nacházely a kterých měli povstalci nedostatek.

Povstalci nakonec v průběhu svého tažení došli k rozhodnutí překročit Loiru a došli až do blízkosti pobřeží na úrovni Saint-Malo. Překročení Loiry bylo důležitým krokem pro možné tažení na Paříž. Ovšem tato skutečnost byla více zřejmá republikánům než povstalcům. Toto období povstání se obvykle nazývá po severozápadním větru „*la Virée de Galerne*“.

Navíc by v případě, že by se povstalci zmocnili některého z přístavů, vznikla jistá možnost vylodění anglických jednotek, které by povstání podpořily. Není možné jednoznačně prokázat, že takový plán byl skutečně vypracován. Anglická strana i francouzská emigrace v Anglii se k podobným plánům stavěly s odstupem, mezi Anglií a Vendée navíc neexistovalo žádné funkční spojení. Nicméně k porážce povstání přispěla největší měrou absence jednotné strategie a koordinace pohybu.

3.3. Pekelné kolony

Po zatlačení povstalců zpět do kraje Vendée nastalo období pacifikace regionu. Za tímto účelem vznikly takzvané „pekelné kolony“,²⁰ které v průběhu roku 1794 sváděly boje s posledními povstanci. Události spojené s „pekelnými kolonami“ se vyznačují mimořádnými krutostmi, páchanými na zajatcích a civilním obyvatelstvu.²¹

Tažení proti povstalcům v této podobě začalo na přímý popud Konventu. Jeho cílem bylo především odzbrojení obyvatelstva ve zmíněné oblasti, ale také fyzická likvidace povstalců jakožto politické opozice. Simone Loidreauová o výnosu Konventu uvádí následující:

„Dès le 1er août 1793, la Convention [...] porta un effroyable décret. Ce texte exterminateur ordonnait que „les bois et les taillis fussent incendiés, les repaires des rebelles rasés, les récoltes coupées, les femmes et les enfants expatriés, les biens confisqués.“²²

Způsob, jakým bylo toto trestné tažení vedeno, však pouze přispěl k prohloubení nenávisti mezi oběma stranami a k prodloužení trvání konfliktu.

Převzetí iniciativy republikánským vojskem znamenalo především přesun bojů z těsného okolí měst na venkov a roztržení bojů na menší ale relativně početnější střety. Oddíl „*Praporu červené čapky*“²³ vedený seržantem Radoubem, který vystupuje v románu, lze jednoznačně považovat za jednu z takzvaných „pekelných kolon“. Připomeňme, že taktika „pekelných kolon“ nebyla použita dříve než na jaře roku 1794.

Působení „pekelných kolon“ se omezilo na kraj Vendée a Bretaň se z větší části vyhnulo, jak dokazuje Anne Rolland- Boulestreauová. Umístění děje do oblasti na pomezí Horní Bretaně a Dolní Normandie, tedy na sever od Loiry, ve spojení s taženími „pekelných kolon“ je jedním z vodítek, ze kterých lze usuzovat, že v Hugově románu se nejedná pouze o revoluční rok 1793 jako takový. Děj románu se zde dostává do vztahu s vedéským povstáním v jeho širších důsledcích a průvodních jevech.

3.4. Bitva v Dol-de-Bretagne

Mezi dílčími dějovými epizodami románu *Devadesát tři* zaujímá střet ve městě Dol-de-Bretagne výlučné postavení. Především se ve srovnání s Tourgue vymyká tím, že má mezi historickými událostmi svůj jednoznačný protějšek. Avšak boje popsané Victorem Hugem se od bitvy v Dol-de-Bretagne zásadně liší v několika ohledech.

Bitva samotná byla ve skutečnosti sledem několika bojů, které se odehrály v rozmezí několika dnů na konci listopadu 1793. Nejprve se pokusili republikáni zamezit v přístupu k Dol-de-Bretagne vendéeským silám, které se pohybovaly v tomto prostoru. Vendéeští díky značné početní převaze rychle zvítězili a město obsadili.

Následný pokus republikánů dobýt město skončil rovněž nezdarem. Jejich záměr povstalci s předstihem odhalili a podnikli protiútok. Nakonec v bitvě, která se odehrála mimo samotné město, zvítězili. Bitva u Dol-de-Bretagne byla údajně posledním významným vítězstvím povstalců.

Je zřejmé, že s Hugovým líčením se shoduje pouze rozmístění sil. Avšak se zmíněnou bitvou se neshoduje ani samotný charakter boje ani jeho výsledek. Navíc s ohledem na počet bojovníků zúčastněných vojsk bitva překročila také svým měřítkem boj vylíčený v románu *Devadesát tři*. Pokus o identifikaci s jinými událostmi vendéeského povstání by byl pouhou spekulací.

Stejně tak není možná ztotožnit jednotlivé postavy vystupující v Hugově díle s jednotlivými aktéry povstání. Nelze najít ani dostatek důkazů, které by poukazovaly na přímou spojitost mezi Lantenakem a některým z předních vendéeských velitelů, Mauricem Gigostem d'Elbée, François-Athanasem de Charette de la Contrie nebo Henrim du Vergier de La Rochejacquelein. Jejich jména jsou v románu okrajově uvedena, ale v jeho ději nevystupují (s. 102, 241-244). Obecně lze konstatovat, že Victor Hugo na základě historických poznatků vytváří ze vzájemně časově i jinak vzdálených prvků smyšlené dějové prostředí.

4. Šuani

Vzhledem k politickému a filozofickému rozměru románu *Devadesát tři*, obraz šuanů, kteří v něm vystupují, nutně souvisí s politickými postoji jeho autora. Tuto otázku si pokládá také Christiane Astoulová ve svém pojednání o literárním zpodobnění vendéeských kněží a šlechticů: „*Peut-on, à partir des personnages romanesques, en déduire l'idéologie des auteurs? Nul doute, que Gauvain ne soit la projection idéalisée de Victor Hugo.*“²⁴ Je-li Gauvainovo jednání založeno na ideálech Victora Huga, na jakých postojích jsou založeny postavy jeho protivníků?

4.1. Kdo přesně je šuan?

Výčet postav zastupujících royalistickou stranu vendéského konfliktu v Hugově románu není dlouhý. Již jsme se zmínili o skutečných historických postavách, které autor v textu zmiňuje, ale na tomto místě se omezíme pouze na ty postavy, které samy aktivně vstupují do děje.

Mezi prvními postavami, se kterými se setkáváme, jsou Michelle Fléchardová a Tellemarch. Avšak oba dávají výslovně najevo nechuť volit mezi stranami konfliktu a staví se mimo něj. Jak poznamenává Sandy Petrey,²⁵ je to chudoba společná oběma těmito postavám, která vede k jejich apolitickému postoji. V důsledku tedy není možné označit ani Tellemarcha ani Michelle Fléchardovou, a stejně tak ani její děti, za šuany nebo za republikány.

S dalšími smyšlenými postavami royalistů se setkáváme na palubě fregaty Claymore. Avšak ani Boisberthelot a Vieuville nemohou být označeni za šuany jednoduše proto, že žádný z nich nepochází z Vendée nebo z Bretaně. Můžeme tak soudit z jejich poznámek o Lantenakovi. Připomeňme, že zeměpisné pojmy Vendée a Bretaň Hugo směšuje. V souvislosti s vendéskými válkami je tento rozdíl často, alespoň ve francouzské beletrii, opomíjen.²⁶

Přesto Victor Hugo mezi anonymními bojovníky uvádí několik jmen. Jsou to Gavard,²⁷ Maire de Granville (s. 129), abbé Olivier (s. 129), Chante-en-hiver (s. 385); bratři Pique-en-bois, Houzard čili M. de Guélen (s. 388); Chatenay, řečený Robi, Guinoiseau, Hoisard Branche d'Or, Brin-d'Amour a Grand-Francœur, dříve abbé Turmeau (s. 392). Tyto postavy jsou již bezpochyby šuany. Vyjma jejich jmen však autor žádné bližší informace o těchto postavách neposkytuje. Jedinými šuany, jejichž postavy jsou v románu *Devadesát tři* blíže popsány, jsou tedy Imânus, Halmalo a v neposlední řadě Lantenac.

4.2. Imânus a Halmalo

Jakkoli se vzájemně mohou Imânus a Halmalo lišit, jednotlivě tyto postavy rozvíjejí hlavní rysy šuanů, tak jak je zobrazuje Victor Hugo. Na jedné straně věrný posel, na straně druhé nemilosrdný válečník. Zvláštní rysy Imâna a Halmala stejně jako jejich rysy společné vytvářejí ve svém součtu archetyp venkovana z Vendée, šuana.

Imânus je nápadný již svým jménem, svou přezdívkou. Jak se dovídáme, jmen má několik: „*Ce Gouge-le-Bruant a laissé une vague trace dans l’histoire. Il avait deux surnoms, Brise-bleu, à cause de ses carnages de patriotes, et l’Imânus, parce qu’il avait en lui on ne sait quoi d’inexprimablement horrible.*“ (s. 266). Ze tří možných pojmenování volí Victor Hugo jméno Imânus, jehož význam podrobněji vysvětluje: „*Imânus, dérivé d’immanis, est un vieux mot bas-normand qui exprime la laideur surhumaine, et quasi divine dans l’épouvante, le démon, le satyre, l’ogre.*“ (s. 266).

Po Gavardově odchodu se stává Lantenacovým pobočníkem právě Imânus. Je vybrán pro svou povahu: „*Le marquis de Lantenac avait confiance en sa cruauté.*“ (s. 267). Krutost je hlavním charakterovým rysem Imânovy postavy. Nezná slitování, zradu, zbabělost. Máme na mysli krutost založenou na nesmlouvavosti, která je podmíněna jasným a pevným duševním přesvědčením. V tomto případě se jedná o víru v Boha a potažmo krále. Imânus ztělesňuje válečnický, násilnický rozměr, stejně jako neochvějnou a hlubokou vnitřní víru.

Victor Brobert upozorňuje na mytický rozměr jeho charakteru: „*L’horrible guerrier vendéen, l’Immanus – son nom même a une résonnance mythique – emmerge comme le personnage épique par excellence. Archaisme vivant, l’Immanus illustre la violence originelle, et combine en sa personne l’héroïsme l’instinct de meurtre.*“²⁸ Z této charakteristiky je třeba vyzdvihnout výraz „*archaisme vivant*“. Imânus ovšem není přežitek, výjimka z obecného řádu. Jeho archaičnost je třeba chápat s ohledem na celou existenci lidstva. Imânus jako násilí a krutost je od počátku a navždy přítomen v člověku.

Co se týče Halmala, nejpodstatnějším prvkem jeho osobnosti je věrnost do krajnosti. Jeho věrnost se zakládá nejprve na rodinných svazcích. Rodina je přítomna v osobě jeho bratra, kterého Lantenac v souvislosti s nehodou na palubě fregaty Claymore vyznamenává a vzápětí nechává popravit. Později je Halmalův bratr ve vztahu nahrazen Lantenacem a pokrevní spříznění je nahrazeno svazky poddanskými. Stejně jako neváhá nastoupit jako dobrovolník k nebezpečnému výsadbku ve člunu, aby pomstil smrt svého bratra, neváhá Halmalo vniknout do obležené Tourgue, aby zachránil Lantenaka. Halmalo si co do udatosti s Imânem nezádá,

jako člen posádky Claymore totiž nepostrádá „*Triple fanatisme du navire, de l'épée et du roi.*“ (s. 47).

Druhým významným prvkem Halmalovy osobnosti je jeho vztah k rodnému kraji. Jeho fixace odhaluje významný prvek společný vendéeským povstalcům. Ve shodě se současnými historiky jsou šuani Victora Huga silně vázáni na rodný kraj. Zvláštní nářečí,²⁹ relativní hospodářská soběstačnost, výhradně zemědělská produkce, to vše přispívalo k izolaci zmíněné oblasti. Odtud také pramenil odpor šuanů k novým revolučním pořádkům.³⁰ Připomeňme návraty povstalců zpět domů mezi jednotlivými střety a skutečnost, že povstalecká vojska ani v období největších úspěchů nebyla s to opustit omezený prostor dolního toku Loiry.

Oproti postavám pařížským dobrovolníkům z „*Praporu červené čapky*“ jsou Halmalo a Imânus o poznání neobvyklejší. Republikánské vojsko přichází potlačit vzpouru na západě země a setkává se s neobvyklým druhem protivníka. Claudie Bernardová upozorňuje, že francouzští romanopisci Hugo, Balzac a Barbey d'Aurevilly líčí války ve Vendée: „[...] *avec toujours, dans ces ouvrages dus principalement aux Parisiens, un aspect de „roman exotique.*“³¹ Obraz šuanských bojovníků v románu *Devadesát tři* opravdu nemá daleko k domorodcům.

Oddělení centra - Paříže a periferie - Bretaně a kraje Vendée se prohlubuje příchodem Revoluce. Situaci shrnuje hospodská z la Croix-Branchard: „*Dans les villes et dans les gros bourgs, nous sommes pour la révolution, dans la campagne ils sont contre ; autant dire dans les villes on est français et dans les villages on est breton. C'est une guerre de bourgeois à paysans. Ils nous appellent patauds, nous les appelons rustauds. Les nobles et les prêtres sont avec eux.*“ (s. 256). Odlišnost regionální se stupňuje v rozdíly politické a sociální. Republika na jedné straně a feudalismus na straně druhé.³²

Victor Hugo popisuje šuany následovně: „*Faces violentes - bande agénouillée – ces yeux plains d'éclairs redoutables se fixaient sur le marquis avec une sorte de sauvage amour.*“ (s. 127). A dále pokračuje: „*Cette cohue était armée de fusils, de sabres, de faulx, de pioches, de batons ; rous avaient de grands feutres au des bonnets bruns, avec des cocardes blanches, une profusion de rosaires et amulettes, de larges culottes ouvertes au genou, des casaques de poil, des guêtres en cuir, le jarret nu, les cheveux longs, quelques-uns l'air féroce, tous l'air naïf.*“ (s. 127). Jako Imânus a Halmalo jsou i bezejmenní povstalci především divocí a přitom odhodlaní bránit svůj společenský řád, krále a církev.

Není bez zajímavosti, že v románu *Devadesát tři* nevystupuje žádná postava kněze, pomineme-li zmínku o přítomnosti kněze na palubě Claymore, příhodu o přísežných kněžích a abbé Turmeaua bojujícího po boku Lantenaka ne jako kněz, ale se zbraní v ruce. Abbé Turmeau, řečený Grand-Francœur, při obraně Torgue pouze udělí posledním bojovníkům rozhřešení a spolu s nimi umírá. Jedná se o jediný jeho výstup v díle. Přitom náboženská otázka patří mezi hlavní rysy vendéeských válek. „*La Vendée, c'est la „évolte-prêtre“*“, píše Claudie Bernardová.³³

Na rozdíl od Balzaca a Barbeye d'Aurevilly, u Victora Huga jsou kněží zcela nepřítomni. Tuto skutečnost potvrzuje Christiane Astoulová: „*Ce type de prêtre ne sera pas même esquissé chez Hugo. Seul demeure le portrait du prêtre contre-révolutionnaire, descendant en droite ligne de celui de l'Ancien Régime, corrompu, libertin ou intolérant. Autrefois associé au pouvoir séculier, le curé envoyait le paysan huguenot aux galères ; en période révolutionnaire il fait la justice lui-même.*“³⁴ Je však známo, že Victor Hugo zastával kritický postoj ke katolickému duchovenstvu. Neznamená to ovšem, že by Victor Hugo opomíjel náboženské rozměry celého konfliktu.

Přesto o zbožnosti Hugových šuanů nelze pochybovat. Křesťanská víra je jednou z věcí, o které vedou boj. Učení církve zachovávají bezmeznou věrnost. Když Lantenac přemáhá Halmaalův úmysl jej zabít, jeho řeč se zakládá na argumentech vycházejících z víry, kterou sdílejí. Christiane Astoulová jej přirovnává k Bohu Otci: „*Hugo va confondre les deux plans et instrumentaliser cette symbolique en associant la parole du chef royaliste au Verbe de Dieu et en utilisant l'iconographie chrétienne pour impressionner l'imaginaire du matelot. La rhétorique de Lantenac s'alimente à problématique de la faute et du rachat. Sa silhouette imposante, ses cheveux blancs, sa voix „plus haute que le bruit de la mer“ en font l'image de Dieu le Père.*“³⁵ Hugo dále zmiňuje pověřivost a důraz na uctívání svátostných předmětů.³⁶

Victor Hugo byl přesvědčen o postupném vývoji náboženských forem. Za první stupeň náboženského myšlení považoval druidismus. Za druhý křesťanství, za třetí a konečný „všeobecnou milost“.³⁷ „*Le fanatisme de ces chrétiens est étroitement „identifié avec le sol“ : saint Lescure, saint Labre retrécissent le catholicisme aux dimensions de l'Armorique.*“³⁸ Obraz šuanů vytvořený Victorem Hugem neodkazuje do období těsně předcházejícího Revoluci. Lantenac není ze stejné Generace jako Gauvain, je jeho prastrýcem.³⁹ Hugovi šuani se tak odpoutávají od přímého spojení se revoluční dobou a hromadí v sobě všechno staré a tedy původní.

Šuani a jejich kraj jsou v součtu odděleni od republikánů v čase, prostoru i ve víře. Pokud jde o válku, „*Il faut être mille ou seul.*“, píše Victor Hugo (s. 95). Claudie Bernardová ale připomíná: „*Entre un et mille, il y a pourtant pour les royalistes un chiffre intermédiaire : le „groupe“ possède les vertus de tout un régiment, et la puissance de décision et d'exécution d'un individu.*“⁴⁰ Tímto jedincem, stěžejní postavou je Lantenac.

4.3. Price de Bretagne

„*C'était un haut vieillard, droit et robuste, à figure sévère, dont il eut été difficile de préciser l'âge, parce qu'il semblait à la fois vieux et jeune ; un de ces hommes qui sont pleins d'années et de force, qui ont des cheveux blancs sur le front et un éclair dans le regard ; quarante ans pour la vigueur et quatre-vingts ans pour l'autorité. – vêtu, sous ce manteau, de larges braies dites bragou-bras, de bottes-jambières, et d'une veste en peau de chèvre montrant en dessus le cuir passémenté de soie, et au dessous le poil hérissé et sauvage, costume complet du paysan breton. [...] le chapeau rond du temps. À haute forme et à large bord, qui, rabattu, a l'aspect campagnard, et, relevé d'un côté par une ganse à cocarde, a l'aspect militaire. Il portait ce chapeau rabaissé à la paysanne, sans ganse ni cocarde.*“ (s. 47-48).

Lantenac, tak jak je vylíčen v prvním popisu své osoby, se zdá být víc venkovan než šlechtic a vojevůdce. I mezi šlechtici neprochází jeho bretaňský původ bez povšimnutí, jak můžeme soudit z poznámek pronešených mezi Boisberthelotem a Vieuvillem: „*Gentilhomme en France, mais prince en Bretagne.*“; „*A défaut d'un prince français, on prend un prince Breton. [...] Faute d'un aigle, on prend un corbeau.*“ (s. 53). K Lantenakově fyzickému vzhledu se autor věnuje několikrát a utvrzuje spojení Lantenaka s prostými šuany.⁴¹ Lantenac je jednoznačně jedním z šuanů, první mezi svými muži.

Krutostí, kterou se vyznačuje Imânus, i neúnávností, kterou se vyznačuje Halmalo, se Lantenac podobá svým mužům.⁴² Ovšem překonává je jednak svými schopnostmi, jednak tím, že své jednání uvědoměle kontroluje.⁴³ Jako jediný je schopen změnit chod věcí: „*Le marquis tâta sa poche et y toucha la clef de la porte de fer. Alors, se courbant sous la voute par laquelle il s'était évadé, il rantra dans le passage d'où il venait de sortir.*“ (s. 415). Jeho role tak překračuje rámec antihrdiny.⁴⁴

„*Jusqu'ici, Gauvain n'avait vu dans Lantenac que le combattant barbare, le fanatique de royauté et de féodalité, le massacreur de prisonniers, l'assassin déchainé par la guerre, l'homme sanglant.*“ (s. 433). Záchrana dětí Michelle Flécharové z hořící Tourgue vytváří mezi

Gauvainem a Lantenakem styčný bod. Boj mezi republikány a royalisty je odsunut do pozadí, protivníci se stávají spojenci v boji proti utrpení bezbranných.⁴⁵

Cimourdain popravuje Gauvaina a současně páchá sebevraždu. Revoluce ničí sama sebe, zatímco Lantenac uniká. Mizí v neznámu. Nabízejí se dvě možná pokračování. Claudie Bernardová nabízí jednu možnost: „[...] *il reste Lantenac : Lantenac libre, et dont les intentions sont inconnues – ou plutôt, si l'on se reporte à ses modèles historiographiques, trop connues : perpétuer la guerre et le massacre.*“⁴⁶, Victor Brombert druhou: „*Hugo n'hésite pas à faire de Lantenac, éclairé par la tendresse et l'absolu divin, le porte-lumière symbolique.*“⁴⁷ Neznámo, ve kterém Lantenac mizí, je neznámem budoucnosti.

Lantenakův únik neznamená návrat Ancien Régime. Budoucnost v představě Victora Huga však není myslitelná bez zachování kontinuity. Spojení s minulostí, Přírodou a Bohem není možné zrušit. Lantenac tak zastupuje část historie lidské existence, kterou nelze odvrhnout.

5. Reflexe

5.1. Lantenakova oběť

Lantenac uniká z Tourgue dvakrát. Nejprve díky Halmalovi, který přichází tajnou chodbou, aby zachránil svého velitele. Podruhé díky Gauvainovi, který mu otevírá dveře kobky a přes ramena mu klade vlastní plášť: „[...] *un homme de haute stature ayant le manteau et le capuchon galonné de commandant en chef; ils firent le salut militaire, et l'homme passa.*“ (s. 452). Svým rozhodnutím vrátit se zpět do Tourgue se Lantenac ovšem vědomě vydává do rukou republikánů.

K návratu jej přiměje hlas nešťastné Michelle Fléchardové.⁴⁸ Christiane Astoulová zdůrazňuje šlechtickou galantnost tohoto činu: „*Le justicier démiurge redevient un authentique gentilhomme qui réintègre l'humanité dans un monde qui lui est étrange.*“⁴⁹ Vzhledem k tomu, že si je vědom vlastní nenahraditelnosti pro válečné úsilí vendéeských povstalců, je jeho rozhodnutí mimořádně významné.

Stejně jako se Lantenac vydává na smrt, aby zachránil děti z hořící Tourgue, Gauvain se vydává na smrt svým rozhodnutím osvobodit svého prastrýce. Obě tato rozhodnutí mají stejný motiv, kterým je milosrdenství bez ohledu na historické a tudíž i politické okolnosti dané chvíle. Mezitím celý okolní svět je uzavřen ve vnímání současnosti výhradně na základě rozdělení šuan nebo republikán. Claudie Bernardová přirovnává toto zaslepení k věčnému Židovi⁵⁰ a zároveň připomíná vztah lidského jednání vůči Božímu plánu, se kterým se nachází v rozporu: „*L'objet se retourne contre son inventeur, et l'homme conte les plans du Créateur. Lantenac, qui rétablit l'ordre, semble seul capable de transcender la barbarie par l'intelligence.*“⁵¹ Historicko-politické okolnosti boje o Tourgue jsou zastíněny obecnějšími souvislostmi.

Lantenac, podobně jako Gauvain, se prohřešuje vůči svému dějinnému poslání, ohrožuje svým jednáním úspěch strany, za kterou bojuje. Dává přednost výkonu skutku milosrdenství, který představuje hodnotu nezávislou na jakýchkoli historických okolnostech. V důsledku je výsledek boje šuanů s republikány zcela odsunut do pozadí. „*If we look at the struggle in the West independently of the personalities who wage it, it becomes apparent that nothing happens in Quatrevingt-Treize. Part I opens with the war at a decisive stage. Part III concludes with the war at the same decisive stage.*“ poznamenává Sandy Petrey.⁵²

Avšak na začátku románu *Devadesát tři* nejedná Lantenac stejným způsobem jako na jeho konci. Jeho vůbec první rozkaz na francouzské půdě je vypálit samotou L'Herbe-en-Pail

a popravít její obyvatele včetně žen. „*Although absolutely sincere in speaking thus, Lantenac defines good and evil by a process Tellemarch cannot accept, that which equates „bien“ with restauration of France's former social system. Lantenac's historical good is thus timeless evil.*“⁵³ píše Sandy Perey. Lantenac tuto perspektivu na konci díla záchranou dětí Michelle Flécharové obrací.

Jakkoli román *Devadesát tři* patří mezi historické romány tím, že jeho děj je zasazen do období předcházejícího jeho vzniku,⁵⁴ Lantenac v jeho závěru přestává být pouze smyšleným šuanským vůdcem. Připomněme, že ve shodě se Scottovskou tradicí⁵⁵ Victor Hugo přivádí na scénu postavy smyšlené a skutečné. Guy Rosa na příkladu setkání Dantona, Marata a Robespiera dokládá volné zacházení s historickými fakty v Hugově díle.⁵⁶ Zároveň ukazuje, že oba typy postav jsou umístěny na stejnou úroveň: „*Le même type de description : l'histoire des lieux décrits, est employé pour les forêts vendéennes et pour la Tourgue ; le portrait est le meme qu'il s'agisse de Danton, de Marat et de Robespierre ou de Lantenac ; surtout dialogue et discours se trouvent indifféremment placés dans la bouche des personnages historiques et héros.*“⁵⁷ Tato skutečnost jen přidává na významu Lantenakově postavě.

Oproti Cimourdainovi, který řeší rozpor mezi požadavky historicko-politickými a vlastním morálním vědomím sebevraždou, Lantenac je schopen své jednání změnit. Jeho přežití není důsledkem jeho bezvýznamnosti⁵⁸, ale jeho výjimečné morální síly.

Lantenakovu proměnu nazývá Victor Hugo metamorfózou: „...*une métamorphose avait eu lieu. ... Un héros sortait du monstre ; plus qu'un héros, un homme.*“ (s. 434). Ten, který o sobě nejprve říká: „*Je suis le marquis de Lantenac, vicomte de Fontenay, prince breton, lieutenant général des armées du roi.*“ (s. 127), se namísto představitele feudální vrchnosti stává více než hrdinou, stává se „člověkem“ .

Totéž se však nikdy nezdaří Cimourdainovi, což je hlavní rozdíl mezi oběma postavami. „*Working „à se refaire homme“ ... , the former priest made his goal unattainable by substituting the patrie for that which is in Quatrevingt-Treize the only human environment, the family ...*“⁵⁹ uvádí Sandy Petrey. Rozdíl mezi Lantenakem a Cimourdainem spočívá přednostně ve schopnosti přijmout nadřazenost trvalých hodnot pramenících z Božího řádu, v tomto konkrétním případě nedotknutelnost rodiny, povinnost ochraňovat slabé.

5.2. Politická deziluze

Působení Victora Huga na francouzské politické scéně v období těsně následujícím po prusko-francouzské válce, lze jen stěží označit za úspěšné. Doba, ve které vznikala francouzská takzvaná třetí republika, byla bezpochyby velmi vypjatá. Zmínili jsme některé z politických problémů této doby : vojenskou přítomnost pruských vojsk, povstání pařížské Komuny, monarchistická politická hnutí, jak potvrzuje Michel Granet: „*Il intériorise avec plus d'angoisse, pere sans fils dans un pauple sans pere, la possibilité d'un renversement d'une République à peine établie [...]*“.⁶⁰ Victor Hugo v tomto prostředí pro sebe nenachází prostor, prochází obdobím deziluze a nakonec odchází znovu, tentokrát dobrovolně do exilu na Normanských ostrovech.⁶¹

V tomto období vzniká jeho poslední román *Devadesát tři*. „*If the source of authentically revolutionary vision in Quatrevingt-Treize can be biographically localized, it must be set in the few week at Vianden when nature failed and history so history so insistently drew attention to itself that Hugo's eyes were opened to something they had never seen before, the relativity of what an age calls civilisation and the viability of a revolution against it.*“⁶² uvádí Sandy Petrey. Vzhledem k tomu, jak krátké období dělí od sebe zmíněné události a vydání románu *Devadesát tři*, není pochyb o tom, že právě tyto události vedly nejen k vzniku tohoto díla, ale také ovlivnily autorovo politické smýšlení.

Zejména v povstání pařížské Komuny a v roztržitém politických uskupení v parlamentu nově vzniklé takzvané Třetí republiky spočívá původ Hugovy politické deziluze. Jak Komuna tak vznik Třetí republiky vedou Victora Huga k jejich srovnání s Revolucí roku 1793.⁶³ K očekávanému uskutečnění demokratických ideálů však podle Huga nedochází. Namísto toho znovu vypuká násilí, které pro něj představovalo vždy palčivou otázku.⁶⁴ Vzniká dojem, že k opravdové revoluční změně lidstvo nedospělo. Místo změnu, posunu vpřed se opakuje staré jen v drobných obměnách.

Avšak Revoluce vždy představovala pro Victora Huga problematičtější historické období bez ohledu na jeho dřívější politické názory.⁶⁵ Hlavní Hugovy výhrady vůči Revoluci se týkaly jakobínského teroru a popravy Ludvíka XVI. „... *Hugo ne pouvait s'empêcher de constater que la justification de la machine infernale qui a tranché la vie du moins mauvais des rois était, meme dans une perspective expiratoire, une justification du meurtre. Or, contre ce meurtre appelé peine capitale, Hugo n'avait cessé ... de protester avec véhémence.*“⁶⁶ zdůrazňuje Victor Brombert. Stejně tak nemohl Victor Hugo souhlasit s odsouzením řady účastníků povstání pařížské Komuny k trestu smrti.

Je pochopitelné, že z výše uvedených důvodů dospívá Victor Hugo k přesvědčení, které přesahuje kategorie vytyčené jednotlivými politickými myšlenkami jeho doby, a na jeho základě píše svůj poslední román. Roland Le Huenen mluví o ideologické dvojznačnosti díla: „*Enfin, cette dichotomie des registres révèle aussi et peut-être surtout une mutation générique du roman historique de la Révolution. ... Quatrevingt-Treize, au plan formel, entretient encore davantage, au peut-être même fonde, l'ambiguïté idéologique qui vient affecter l'ordre des contenus.*“⁶⁷ Toto Hugovo přesvědčení, zosobněné především postavou Gauvaina, je podle Victora Bromberta „*ce dont on ne saurait rendre compte en termes politiques*“.⁶⁸

Victor Hugo jako angažovaný spisovatel⁶⁹ hlásá především nutnost smíru. Podle Bromberta je tato myšlenka přítomna i v Hugových dílech předcházejících románu *Devadesát tři*: „*Mais dès ses premiers écrits, il a senti la nécessité de réconcilier les oppositions temporelles.*“⁷⁰ Avšak právě v souvislosti s historickými okolnostmi vzniku Hugova posledního románu získává toto volání na palčivosti.

5.3. Bůh, Příroda, Morálka

Hugovy politické postoje a jeho pohled na úlohu lidstva v dějinách jsou založeny na jeho náboženské víře. V průběhu svého života dal Victor Hugo vzniknout vlastním, ojedinělým náboženským myšlenkám. Je proto nezbytné se alepoň stručně zmínit o základních rysech Hugova náboženského přesvědčení a o jeho vztahu k Hugovu politickým postojům. Claudie Bernardová dokonce představuje Boha jako klíčem k porozumění Hugovu pojetí historie.⁷¹

Historie jako taková je podle Victora Huga součástí díla Božího Prozřetelnosti.⁷² Základním rysem historie je vývoj od nedokonalého k dokonalejšímu, jinými slovy Pokrok. Avšak jeho uskutečnění vyžaduje účast lidstva. Je tedy třeba odlišovat, jak jsme již ukázali, historii jako cestu lidstva za Pokrokem, a historické okolnosti platné pro jeden určitý historický moment a především podmíněné samostatným jednáním vycházejícím z lidské vůle. Victor Brombert dokazuje toto dvojí pojetí historie⁷³ u Victora Huga, který mluví o Bohu jako o „*Neznámém*“: „*L'événement historique, se manifestant comme une manifestation de l'inconnu, tend à nier la priorité de l'histoire, et nous invite à la considérer dans une perspective transcendante.*“⁷⁴

Tvůrčí úloha Boha v souvislosti s historií je v Hugově pojetí také blízká roli spisovatele. Victor Brombert uvádí, že Boha připodobňuje autorovi *liber mundi*.⁷⁵ Síla samotného slova je blízká stvořitelské Boží síle a slovo hraje důležitou roli jako prostředek zvěstování. Působení jeho síly je zjevné i v románu *Devadesát tři*. Hlavní dějové zvraty jsou založeny na slovní konfrontaci

postav. „*Chez Balzac et Hugo le charisme des chefs passe aussi par le pouvoir du verbe.*“⁷⁶ zmiňuje Christiane Astoulová.

Bůh sám je pak podle Victora Huga přítomen ve světě jako řád přírodní a morální. V románu *Devadesát tři* představuje Příroda podle Claudie Bernardové poslední útočiště: „*Notons seulement que, ne pouvant dire sans contradiction les fins de l'Histoire, il s'attarde dans l'évocation de la fin, de la liquidation de l'Histoire, et ce grâce au recours le plus traditionnel qui soit : la Nature.*“⁷⁷ Příroda i Morálka představují neměnné hodnoty.

Avšak jednotlivá náboženství podléhají, na rozdíl od morálního a přírodního řádu, podle Victora Huga vývoji stejně jako politická zřízení vývoji. Pokrok v této souvislosti znamená pro lidstvo prohlubování souladu s řádem určeným Bohem. Jak jsme již uvedli, Victor Hugo rozlišuje celkem tři úrovně náboženského myšlení. Prvotní formou je druidismus. Následuje křesťanství, které bude podle Victora Huga vystřídáno poslední formou, kterou nazývá „*všeobecnou milost*“.

Pokrok se také týká politických dějin a Victor Hugo se domnívá, že právě Revoluce roku 1793 podle něj souvisí s příchodem postkřesťanské doby. Podle Victora Bromberta je pro Huga srovnatelná s příchodem Krista: „*... la Révolution française est le plus grand événement depuis la venue du Christ.*“⁷⁸ Připomeňme, že Ježíš Kristus je pro Huga pouze „*le plus grand des mages*“. Století následující po Revoluci musí nutně být ve znamení dalekosáhlých změn. Toto Hugovo přesvědčení dokládá Victor Brombert: „*Selon lui, le XIXe siècle est sans précédent.*“⁷⁹ Avšak zároveň je nezbytné, aby lidstvo vyšlo Pokroku vstříc.

Navzdory převratným politickým událostem v průběhu devatenáctého století Victorem Hugem ohlašovaný přerod nepřichází.⁸⁰ Ani Revoluce roku 1793, ani žádná z revolucí v průběhu století, ať už červencová revoluce roku 1830, revoluce roku 1848 nebo povstání Komuny, nekončí uskutečněním Hugova ideálu. Naopak končí zachováním starých pořádků nebo se zvrhávají ve vraždění.

Hugova podpora pařížské Komuny⁸¹ vychází právě z jeho očekávání, že musí nutně dojít k dovršení procesu započatého Revolucí roku 1793. Podle Victora Bromberta považuje Victor Hugo Revoluci za zdroj novodobé historie.⁸² Vzhledem k jejímu významu je pochopitelné, že podle Huga má původ u Boha. Jak sám píše v románu *Devadesát tři*: „*Révolution est une action de l'Inconnu [...]*“⁸³

Obecně lze říci, že Hugova interpretace dějinných událostí a stanoviska, která vůči nim zaujímá, mají svůj hlubší základ v jeho náboženském vidění světa. Protože však jeho

náboženské a filozofické myšlenky nejsou předmětem této práce, soustředíme se nadále, v souvislosti s románem *Devadesát tři*, výhradně na Hugovy politické postoje.

Shrneme-li stanovisko Victora Huga k událostem sedmdesátých let devatenáctého století, zjistíme, že není schopen se přímo stotožnit ani s nově vzniklou Třetí republikou ani s Komunou. V reakci na zmíněné události formuluje své přesvědčení o nezbytnosti smíru, který jediný může vést k demokracii,⁸⁴ jejíž význam je pro Victora Huga především ve společenské solidaritě.

Victor Hugo důsledně rozlišuje mezi časným a věčným, mezi historicky podmíněnými politickými ideologiemi a věčným ideálem. Jak uvádí Victor Brombert, právě skloubení těchto dvou hledisek je předpokladem Pokroku: „*Hugo cherche le point de jonction entre exigences politiques et spirituelles.*“⁸⁵ Podle Sandy Petrey, pochopení pro záměry komunardů vedlo Victora Huga k uvědomění si rozporu mezi oběma hledisky.⁸⁶ A tuto myšlenku následně zpracovává v románu *Devadesát tři*.

5.4. Historická kontinuita

Položíme-li si znovu otázku role šuanů v románu *Devadesát tři*, dojdeme k závěru, že pokud nejde o pouhé antihrdiny, šuani, zastoupeni Lantenakem, hrají jinou roli, roli významnější. Claudie Bernardová píše: „*La plus paradoxale des russes de l'Histoire, dans l'histoire, c'est la survie de Lantenac, l'incarnation de la Tradition.*“⁸⁷ Šuani skutečně představují tradici. Nejdená se ovšem výhradně o tradici, kterou by bylo možné chápat jako politické a náboženské zpátečnictví.

Nelze popřít, že Lantenac je zosobněním historické minulosti. Hugovi šuani skutečně bojují za odcházející feudální pořádky. Christiane Astoulová nazývá tyto pořádky tmářstvím: „*Pour le Hugo de Quatrevingt-Trieze, le passé représente l'obscurantisme, alors que la Révolution figure les Lumières [...]*“⁸⁸ Ani Lantenac, jako zosobněné tmářství, ani Cimourdain, jako zosobněné osvícenství, nejsou již plně muži své doby. Jejich vzájemnou podobnost zdůrazňuje Christiane Astoulová: „*Gémellité plus surprenante chez Hugo, que celle de Lantenac et de Cimourdain.*“⁸⁹ Jeden jako druhý náleží minulosti.

Lantenac přežívá, na rozdíl od Cimourdaina, díky své schopnosti vykročit z prostoru vlastní politicky a nábožensky vymezené existence. Cimourdain naopak umírá pro svou neschopnost tento rámec překročit. Třetí hrdina, Gauvain, umírá také. Jeho smrt je, stejně jako celé vendéské války, „*un lugubre malentendu*“ (s. 250). Právě Gauvain, spřízněný duševně

s Cimourdainem a pokrevně s Lantenakem, je totiž jejich společným potomkem. V Gauvainově osobě se nachází příslib lepší budoucnosti, doby, kdy lidstvo dospěje k „*všeobecné milosti*“.

Victor Hugo varuje v románu *Devadesát tři* před nebezpečím pro lidské potomstvo, ať už jsou to děti Michelle Fléchardové nebo sám Gauvain, které hrozí vypuknout. Pokrok je ohrožen ve chvíli, kdy se středem pozornosti stává výhradně současnost a ničení starého. Boj do posledního dechu, společný šuanům i republikánům, je hlavní překážkou Pokroku. Jedině zachováním tradice, o které mluví Claudie Bernardová, je zaručen pokrok. Jedná se o zachování kontinuity.

V souvislosti s politickým děním v sedmdesátých letech devatenáctého století ve Francii, Victor Hugovo upozorňuje na možné opakování historie. Odtud pramení častá nepochopení Hugových postojů jeho současníky, jak uvádí Pierre Albouy: „*Hugo hante son temps, comme un revenant du passé. Mais peut-être le hante-t-il comme un revenant de l'avenir.*“⁹⁰ Podobně se vyjadřuje o smyslu románu *Devadesát tři* i Michel Granet: „*Aussi, du côté de chez Hugo nous aboutissons alors en 1874 à un message lui aussi en forme de cycle phonique, qui perce loin l'histoire pour nous prévenir de passé négatif éventuel qui nous attend au fond de l'avenir.*“⁹¹

Mezi rysy společné šuanů v románu *Devadesát tři* patří mimo jiné sepjetí s Přírodou a Bohem. Oba tyto pojmy jsou pevnou součástí Hugova duchovního přesvědčení. Šuani v sobě zachovávají nepostradatelné vědomí o existenci Boha a o jeho přítomnosti v řádu Přírody. Tradice zastoupená Lantenakem je proto tradicí, která nutně přežívá. „*L'avenir métaphysique est donc inscrit dans Quatrevingt-Treize [...]*“⁹² píše Claudie Bernardová. Lantenac jako zosobnění minulosti nezbytně doprovází lidstvo v nadcházejících dobách. Lantenakova přítomnost umožňuje zachování směru Pokroku a zaručuje, že nedojde k odcizení se lidské přirozenosti.

V důsledku nelze říci, že Victor Hugo se staví na stranu šuanů ani republikánů. Jeho pozornost se upírá mimo jednotlivé politické ideologie a náboženská přesvědčení, tedy upírá se k tomu, co má teprve přijít. Ani šuan ani republikán, podle Sandy Petrey nabízí Hugo třetí cestu: „*Although the novel's final chapter thus fulfills the promise made by the title of its final book, to confront the Old Regime and the new world, it does so in such way as to plead the necessity of a third choice.*“⁹³ K obdobnému závěru dochází i Claudie Bernardová: „*En tant que „sauvage“, le chouan aurait pu être le „troisième larron“ qui met d'accord les contendants ; plus passéiste que les royalistes, plus authentiquement „peuple“ que les républicains, il aurait*

pu favoriser le dépassement de l'alter-creation."⁹⁴ Victor Hugo tak žádnou ze zmíněných stran nezavrhuje.

Pokud Victor Hugo odvádí pozornost od historických událostí, kterými je jeho dílo inspirováno, je třeba hledat význam jejich zpracování i mimo politicko-historický rámec.⁹⁵ Šuani jsou nedělitelnou součástí lidské paměti. Spojují současnost s mýtickým počátkem lidstva. Jsou jednou ze součástí, ze kterých společně vznikne, jak Hugo očekává, budoucí lidská společnost. Avšak tato očekávaná budoucnost se nezakládá na zničení starého, neboť tak hrozí jeho nahrazení obdobou sebe sama. Pokrok je možno zaručit pouze při zachování všech vývojových součástí, ze kterých průnikem vzniká nové a dokonalejší.

6. Šuani : Pojetí dějin

V průběhu svého života projevoval Victor Hugo vždy zájem o aktuální politické dění, na kterém se rovněž osobně podílel. Zabýval se především významem jednotlivých dějinných událostí v širším historickém kontextu. V reakci na události sedmdesátých let devatenáctého století dospívá svým posledním románem *Devadesát tři* k úvaze o smyslu dějin.

Od starších historických románů, jako například *Chrám Matky Boží v Paříži*, prošel jeho přístup ke zpracování historického materiálu vývojem, na jehož konci stojí román *Devadesát tři*. V něm Victor Hugo pojímá dějiny jako cestu lidstva, jejíž cílem je Pokrok, přičemž původ dějin vidí v Bohu.

Tématu vendéského povstání se věnovali také Honoré de Balzac a Jules A. Barbey d'Aurevilly. První z nich nazývá sám sebe historikem, druhý vypravečem.⁹⁶ Hugem zvolený přístup se liší: sám sebe označuje za myslitele. V románu *Devadesát tři* předkládá svou vizi, ve které je Pokrok podmíněn upřednostněním morálního hlediska před hledisky čistě politickými. Victor Hugo zde dospívá k apolitickému pohledu na povstání ve Vendée. Šuanům přisuzuje místo v paměti lidstva proto, aby bylo zaručeno, že hrůzy bratrovražedných bojů, které poznamenaly Revoluci roku 1793, se již více nebudou opakovat.

Ještě jednou se k tématu vendéských válek vrací ve druhé edici sbírky básní *Legenda věků* z roku 1877, kde jednu z básní věnuje smrti Jeana Chouana, jednoho z šuanských vůdců. Opět zde staví na myšlence budoucího smíru a o účastnících konfliktu na obou jeho stranách píše následující:

„*La pitié fraternelle et sublime conduit,*

Les fils de la clarté vers les fils de la nuit.“

7. Poznámky

¹ V originále francouzsky: Aristocratie – Monarchie – Quatrevingt-treize.

² Cit. dle: G. Simon. Notes de cette édition. In: HUGO, Victor. Œuvres complètes de Victor Hugo: Roman 9. Simon, Gustave ed. Paris: Ollendorff, 1924. s. 352.

³ Ibidem.

⁴ G. Simon s. 417.

⁵ Ibidem.

⁶ Cit. dle: V. Brombert s. 294.

⁷ Cit. dle: G. Simon s. 451.

⁸ „Although he may have secretly hoped that France would eventually replace those who have sworn allegiance to the hated Empire with the incorruptible exile who had never compromised his republican integrity [...]“ S. Petrey s. 101.

⁹ V deníkovém záznamu z 3. června 1871 podává Hugo výčet svých popravených přátel. Viz S. Petrey s. 111.

¹⁰ S. Petrey str. 102.

¹¹ G. Simon str. 351.

¹² S ohledem na současný úzus v českojazyčných publikacích na dané téma upřednostňujeme tvar přídavného jména *vendéeský* před starším *vendejský*.

¹³ „Charles Tilly, qui associe aussi la Révolution aux villes et la réaction aux campagnes – idée qui est en toutes lettres chez Hugo -, trouve parmi les révoltés autant d’artisans que de paysans.“ C. Bernardová s. 54.

¹⁴ Francouzsky *chouans*.

¹⁵ C. Bernardová s. 93.

¹⁶ Číslo stránky v závorce vždy odkazuje na HUGO, Victor. *Quatrevingt-Treize*. Paris: Gallimard, 2015.

¹⁷ M. Šťovíček s. 11.

¹⁸ M. Šťovíček spojuje s povstáním v letech 1793-1794 jak tyto události tak i další incidenty r. 1832.

¹⁹ M. Šťovíček s. 46.

²⁰ Francouzsky: „*Colonnes infernales*“.

²¹ S. Loidreauová s. 23.

²² Ibidem s. 17.

²³ V originále: „*Bataillon du Bonnet rouge*“.

²⁴ Ch. Astoulová s. 517.

²⁵ S. Petrey s. 75.

²⁶ „Vers la fin du siècle toutefois, l’amalgame du Vendéen et du chouan commence à se produire.“ C. Bernardová s. 59; „Dans Quatrevingt-treize, Hugo exploite les deux à la fois: son „Vendéen“ tient beaucoup du „chouan“, nom qui est ici tantôt dépréciatif, tantôt flatteur: ce qui reflète l’état intermédiaire du mythe dans les années 1870.“ C. Bernardová (s. 59).

²⁷ „Un jeune homme et de belle mine – les mains blanches et une chemise fine, il portait au par-dessus de sa veste une écharpe de soie blanche à laquelle pendait une épée à pognée dorée.“ (s. 128).

²⁸ V. Brombert s. 275.

²⁹ Le Vendéen, lui, s’obstine à utiliser „une langue morte, ce qui est faire habiter une tombe à sa pensée“. (s. 233)

³⁰ „Mais le mythe de la Révolution est un mythe centralisateur par excellence [...]“ C. Bernardová s. 73.

³¹ C. Bernardová s. 59.

³² „[...] le Breton restant toujours étranger, l’autre pour la norme révolutionnaire.“ C. Bernardová s. 109.

- ³³ C. Bernardová s. 112.
- ³⁴ Ch. Astoulová s. 498.
- ³⁵ Ch. Astoulová s. 508.
- ³⁶ Cf. „Croyances heteroclytes Fétichiste ne peut pas entrer ds rapport mystique concret littéral.“ C. Bernardová s. 112.
- ³⁷ „Pardon universel“ P. Albouy s. 84.
- ³⁸ C. Bernardová s. 111-112.
- ³⁹ „Qui plus est, Lantenac n’est pas vraiment oncle, il est grand-oncle : on saute par-dessus une génération, celle qui a connu la fin de l’Ancien-Régime et préparé la Révolution. Se trouvent alors confrontés les représentant du XVIIe siècle florissant et de celui de la république enthousiaste.“ C. Bernardová s. 124.
- ⁴⁰ C. Bernardová s. 109.
- ⁴¹ „[...] un homme dont voici le signalement: haute taille, vieux, cheveux blacs, habit de paysan, mains d’aristocrate.“ (s. 50); „Le „paysan“ [...] se promenait avec une gravité tranquille sur le pont de la corvette.“ (s. 51).
- ⁴² „Le marquis de Lantenac avait une rude renommée, on le savait sans miséricorde.“ (s. 265).
- ⁴³ „Le marquis dirigeait tout. Inspirateur, ordonnateur, gide et maître, âme terrible. Lantenac était de cette race d’hommes de guerre du dix-huitieme siècle qui, à quatre-vingts ans, sauvaient des villes.“ (s. 325)
- ⁴⁴ „[...] Lantenac, l’anti-héros de Quatrevingt-treize [...]“. Ch. Astoulová s. 514.
- ⁴⁵ Lorsque Lantenac, en contradiction avec son caractère et sa stratégie, sauve du feu les enfants tenus comme otages par ses troupes, il se place inexplicablement au service d’une „vérité supérieure“. Il devient témoin d’unimpératif plus fort. Sa conversion à la lumiere de l’amour n’appartient plus au domaine de l’action politique; il s’agit d’une transfiguration. V. Brombert s. 281.
- ⁴⁶ C. Bernardová s. 179.
- ⁴⁷ V. Brombert s. 281.
- ⁴⁸ „Gauvain, Lantenac, and Cimourdain seem to be caught up in a historical progression so powerfully linear that it instructed the world on what the meaning of history was; they are finally revealed to be caught up in the adult-child relationship whose stability also radiates from the tale of the Féchard family.“ S. Petrey s. 49.
- ⁴⁹ Ch, Astoulová s. 514.
- ⁵⁰ „[...] le Juif errant, lui, tourne en rond, même s’il ne s’en rends pas compe, aussi fera-t-il bien de suspendre sa course : Lantenac rentrera volontairement dans la Tourgue.“ C. Bernardová s. 85.
- ⁵¹ C. Bernardová s. 175.
- ⁵² S. Petrey s. 15.
- ⁵³ S. Petrey s. 77.
- ⁵⁴ „Quatrevingt-Treize ist clearlly a historical novel in the normal use of the term to designate a work set in a period prior to the author’s own.“ S. Petrey s. 13.
- ⁵⁵ „[...] les romanciers de la tradition scottienne se refusaient à mettre en scène l’histoire proprement dite [...]“. G. Rosa s. 333.
- ⁵⁶ „On ignore tout ou presque de la lutte entre Girondins et Jacobins réduite à une „pathétique distraction“ ; la politique économique de la Convention n’est pas abordée ; le système du gouvernement de salut public n’est pas expliqué. Bien plus, conformément à son habitude, Hugo concentre sur une époque des faits chronologiquement éloignés.“ G. Rosa s. 331.
- ⁵⁷ G. Rosa s. 332-333.
- ⁵⁸ „Lantenac sera sauvé parceque il ne mérite pas de mourir en héros.“ Ch. Astoulová s. 514.
- ⁵⁹ S. Petrey s. 82.

⁶⁰ M. Granet s. 318.

⁶¹ „Retré en France à la chute de l'Empire, après dix-neuf ans d'exil, Hugo doit démissionner de l'Assemblée de Bordeaux, où il a été élu en 71, et qui rejette ses propositions. Il traverse Paris pour se rendre aux obsèques de son fils en mars, quand éclate la Commune. Et c'est un nouvel exil, en Belgique et au Luxembourg, d'où il condamne à la fois les excès des Versaillais et des Fédérés, et où il est persécuté pour avoir réclamé l'amnistie et offert sa maison comme asile aux Communards en fuite. De retour à Paris, il échoue aux élections législatives de janvier 1872. Il se retire alors à Guernesey, loin de la scène politique : c'est là qu'il compose *Quatrevingt-Treize*.“ C. Bernardová s. 208.

⁶² S. Petrey s. 112.

⁶³ „93 : moment où la nouvelle république risque d'être absorbée par l'extrémisme d'un côté, par la réaction de l'autre. Il est certain que l'expérience de la Commune, tout en ranimant les contradictions analogues de 1848, a donné une nouvelle actualité au roman, qui, mûri depuis plus de dix ans, prend forme en quelques mois en 1872.“ C. Bernardová s. 208.

⁶⁴ „Une énorme difficulté réside dans la question de violence, violence qu'on retrouve dans toute l'Histoire [...]“ C. Bernardová s. 211.

⁶⁵ „Enfin sa propre évolution politique place ce roman sous le signe de la dualité, de l'antithèse et de l'oxymore.“ Ch. Astoulová s. 496.

⁶⁶ V. Brombert s. 286-287.

⁶⁷ R. Le Huenen s. 314.

⁶⁸ V. Brombert s. 289.

⁶⁹ „Si Sartre traite régulièrement Hugo d'être exceptionnel, dans tous les sens du terme, en dépit de toute la gloire qu'il s'est fait d'être le grand prêtre de la littérature et le Verbe incarné, c'est sans aucun doute parce qu'il reconnaît en lui le modèle de l'écrivain „engagé“ du XIXe siècle.“ V. Brombert s. 8.

⁷⁰ V. Brombert s. 15.

⁷¹ „Dieu est la clé de voute du mythe hugolien de l'Histoire, [...] rédacteur de ces grandes pages a un nom – Dieu [...] Dieu fait l'Histoire par le verbe [...]“ C. Bernardová s. 215.

⁷² „Epique enfin, *Quatrevingt-Treize*, par la magnification quasi religieuse de son sujet, et par sa foi en l'interventionnisme de la Providence.“ C. Bernardová s. 180.

⁷³ „L'histoire est cependant aussi le texte de Dieu [...]“ V. Brombert s. 289.

⁷⁴ V. Brombert s. 280.

⁷⁵ „Dans ses trois derniers romans – *Les Travailleurs de la mer*, *L'Homme qui rit* et *Quatrevingt-Treize* – Hugo semble souligner tout particulièrement le rapport entre autorité, textualité et forces malefiques. ... L'Auteur du texte littéraire et l'auteur du Grand Texte du monde, du *liber mundi*.“ V. Brombert s. 304.

⁷⁶ Ch. Astoulová s. 508.

⁷⁷ C. Bernardová s. 179.

⁷⁸ V. Brombert s. 294.

⁷⁹ V. Brombert s. 15.

⁸⁰ „Tout se passe comme si Hugo, en dépit de son attirance pour la Révolution, avait le plus grand mal à accepter le mystère d'un événement historique qui devait inaugurer l'ère rédemptrice du progrès indéfini, mais qui en fait, par une ironie inexplicable, n'a mené qu'à la rechute grotesque dans la tyrannie de Louis Bonaparte, puis aux atrocités de la Commune et de sa répression.“ V. Brombert s. 261.

⁸¹ „Almost unique amongst French men of letters, Victor Hugo was lead by the experience of the Commune not to a denial or falsification of the historical process but to luminous presentation of history as human agents creating their world.“ S. Petrey s. 100.

⁸² „La Révolution est pour Hugo la force vivifiante de l'histoire moderne.“ V. Brombert s. 15.

⁸³ R. Le Huenen s. 311.

⁸⁴ „[...] l'ex-conservateur Hugo rédige Quatrevingt-Treize en toute bonne foi démocratique [...].“ C. Bernardová s. 63.

⁸⁵ V. Brombert s. 293.

⁸⁶ „In Vianden the compassion Hugo always felt for the defeated developed into awareness that the Communards' historical situation had shut them off from humanity's eternal condition.“ S. Petrey s. 113.

⁸⁷ C. Bernardová s. 199.

⁸⁸ Ch. Astoulová s. 516.

⁸⁹ Ch. Astoulová s. 499.

⁹⁰ P. Albouy s. 264.

⁹¹ M. Granet s. 328.

⁹² C. Bernardová s. 208.

⁹³ S. Petrey s. 26.

⁹⁴ C. Bernardová s. 215.

⁹⁵ „Les modalités du choix cependant et de l'exploitation des données éloignent manifestement Quatrevingt-Treize de toute ressemblance avec un livre d'historien.“ G. Rosa s. 330.

⁹⁶ Viz C. Bernardová s. 69.

8. Seznam použité literatury:

Primární literatura

HUGO, Victor. *Quatrevingt-Treize*. Paris: Gallimard, 2015.

HUGO, Victor. *La légende des siècles*. In: HUGO, Victor. *Poésies*, Vol. 2. Paris: Seuil, 1972.

BALZAC, Honoré de. *Les chouans*. Vienne: Manz, 1920.

BARBEY D'AUREVILLY, Jules Amédée. *Le chevalier des Touches*. Paris: A. Lemerre, 1926.

BARBEY D'AUREVILLY, Jules Amédée. *L'ensorcelée*. Paris: A. Lemerre, 1926.

Sekundární literatura

ALBALAT, Antoine. *Comment il faut lire les auteurs classiques français de Villon à Victor Hugo*. Paris: Colin, 1913.

ARAGON, Louis. *Básník a skutečnost: výběr z literárněkritických a teoretických statí*. Praha: Československý spisovatel, 1963. Dílna.

ALBOUY, Pierre: *Mythographies*. Libraire José Corti, 1976.

ARTARIT, Jean: *Les Prêtres vendéens: des lumières un nouveau christianisme*. In: *Colloque Christianisme et Vendée*. La Roche-sur-Yon, 1999.

ASTOUL, Christiane: *Image de soi, image de l'autre: prêtres et gentilshommes chez trois romanciers de la chouannerie: Honoré de Balzac, Barbey d'Aurevilly, Victor Hugo*. In: *Colloque Christianisme et Vendée*. La Roche-sur-Yon, 1999.

BERNARD, Claudie: *Le Chouan romanesque*. Paris: Presses universitaires de France, c1989.

BERNET, Anne: *Histoire générale de la chouannerie*. Perrin. Paris, 2007.

BERRET, Paul: *Comment Victor Hugo prépara son roman historique de „Quatrevingt-Treize“*. Revue universitaire, 1914.

BÍLEK, Petr A.: *Hledání jazyka interpretace*. Brno: Host, 2003.

BOUDOUT, Jean: *Introduction*. In: *Quatrevingt-Treize*. Paris: Gallimard, 2015.

BRETT, Vladimír: *Doslov*. In: *Devadesát tři*. Praha: SNKLHU, 1953.

BRODY, Jacques: *Préface*. In: HUGO, Victor. *Quatrevingt-Treize*.

BROMBERT, Victor: *Victor Hugo et le roman visionnaire*. Presses universitaires de France. Paris, 1985.

CHOURY, Maurice. *Les origines de la Commune: Paris livré*. Paris: Éditions sociales, 1960.

CONTENSOU, Martine - GILLE, Vincent. *Hugo politique*. Paris, 2013.

FOYER, Jean: *La Constitution civile du clergé*. In: *Colloque Christianisme et Vendée*. La Roche-sur-Yon, 1999.

- GAUDON, Jean: *Notice*. In: HUGO, Victor. *Œuvres complètes*. Paris: R. Laffont, 2002.
- GENGEMBRE, Gérard: *Un refus bicentenaire de la Contre-Révolution à l'Extrême-Droite*. In: *Colloque L'Héritage politique de la Révolution française*. Lille, 1994.
- GOHIN, Yves: *Présentation*. In: HUGO, Victor. *Œuvres complètes*. Paris: R. Laffont, 2002.
- GOHIN, Yves. *Préface*. In: HUGO, Victor. *Quatrevingt-Treize*. Paris: Gallimard, 1979.
- GOURDON DE GENOUILLAC, Henri: *Dictionnaire des fiefs, seigneuries, châtelainies, etc. de l'ancienne France*. Paris: E. Dentu, 1862.
- GRANET, Michel: *Les chouans de Blazac et Quatrevingt-Treize de Victor Hugo: Littérature de l'aventure et aventure de la littérature: La cyclophonie et la chiasmophonie*. In: *Colloque Vendée, chouannerie, littérature*. Angers: Presses de l'Université d'Angers, 1986.
- HUGO, Victor. *Œuvres complètes de Victor Hugo: Roman 9*. Simon, Gustave (ed.). Paris: Ollendorff, 1924. Disponible à: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6437077q/f1.item.r=.zoom>.
- LE HUENEN, Roland: *Les Chouans, Quatrevingt-Treize: Modèles de vérité et mise en fiction*. In: *Colloque Vendée, chouannerie, littérature*. Angers: Presses de l'Université d'Angers, 1986.
- LOIDREAU, Simone. *Les colonnes infernales en Vendée*. Hendaye: Edipro, 2010.
- MARTIN, Jean-Clément: *La guerre de Vendée, 1793-1800*. Paris: DL 2014, 2014.
- MARTIN, Jean-Clément: *La machine à fantasmes*. Paris: Vendémiaire, 2014.
- MARTIN, Jean-Clément: *La terreur: part maudite de la Révolution*. Paris: Gallimard, 2010.
- MARTIN, Jean-Clément: *La Vendée et la Révolution*. Paris: Perrin, 2007.
- MARTIN, Jean-Clément: *Littérature populaire et guerre de Vendée, Histoire et la littérature de fiction*. In: *Colloque Vendée, chouannerie, littérature*. Angers: Presses de l'Université d'Angers, 1986.
- MARTIN, Jean-Clément: *Vendée et la mémoire*. Éditions du Seuil, 1989.
- MAUROIS, André. *Dějiny Francie*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1994.
- MOZET, Nicole: *Blazac et Hugo en 1828 (Les Chouans)*. In: *Colloque Vendée, chouannerie, littérature*, Angers: Presses de l'Université d'Angers, 1986.
- NOVÁK, Otakar et al. *Slovník spisovatelů. Francie – Švýcarsko – Belgique – Lucembursko*. Praha: Odeon, 1966.
- PESCHOT, Bernard: *Bibliographie des romans consacrés aux guerres de Vendée et de chouannerie*. In: *Colloque Vendée, chouannerie, littérature*. Angers: Presses de l'Université d'Angers, 1986.
- PESCHOT, Bernard: *Colloque „Vendée chouannerie et littérature“ synthèse*. In: *Colloque Vendée, chouannerie, littérature*, Angers: Presses de l'Université d'Angers, 1986.

- PESCHOT, Bernard: *L'Image du vendéen et du chouan dans la littérature populaire du XIXe siècle*. In: *Colloque Les paysans et la politique, 1750-1850*. Rennes, 1982.
- PETREY, Sandy: *History in the text: Quatrevingt-Treize and the French Revolution*. J. Benjamins. Amsterdam, 1982.
- ROLLAND-BOULESTREAU, Anne: *Les colonnes infernales : violences et guerre civile en Vendée militaire, 1794-1795*. Paris: Fayard, 2015.
- ROSA, Guy: „*Quatrevingt-Treize*“ ou la critique du roman historique. In: *Revue d'histoire littéraire de la France*. 1975.
- SAURAT, Denis: *La Religion de Victor Hugo*. Paris: Hachette, 1929.
- SAURAT, Denis: *Victor, Hugo et les dieux du peuple*. Paris: La Colombe, 1948.
- ŠŤOVÍČEK, Michal. *Vendéeské války*. Třebíč: Akcent, 2013.
- TULLARD, J., Fayard, J.-F. a A. Fierro: *Histoire et dictionnaire de la Révolution française, 1789-1799*. Paris: Robert Laffont, 1987.
- VOVELLE, Michel (ed.): *Tournant de l'an III: réaction et terreur blanche dans la France révolutionnaire*. Éditions du CTHS, 1997.
- WINOCK, Michel. *Victor Hugo v politické aréně*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. Quaestiones quodlibetales.